

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI
projekti Arheološkog instituta u 2016. godini

Urednici

Ivan Bugarski
Nadežda Gavrilović Vitas
Vojislav Filipović

Beograd 2018

Izdavač

Arheološki institut
Beograd, Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd, Srbija
e-mail: institut@ai.ac.rs
www.ai.ac.rs
Tel. +381 11 2637191

Za izdavača

Miomir Korać

Urednici

Ivan Bugarski
Nadežda Gavrilović Vitas
Vojislav Filipović

Priprema

Arheološki institut

Elektronsko izdanje

ISBN 978-86-6439-014-9

SADRŽAJ

Redakcija, Uvod	5
Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, Momir Vukadinović, Prljuša, Mali Šturac, istraživanje 2016. godine	13
Aleksandar Bulatović, Arthur H. Bankoff, Rada Gligorić, Wayne Powell, Vojislav Filipović, Andrea Mason, Ognjen Mladenović, Lokalitet Tumuli kod mosta na Krivajici: preliminarni rezultati istraživanja 2016. godine	23
Ivan Vranić, Arheološka istraživanja lokaliteta Kale u Krševici 2016. godine	29
Ilija Danković, Bebina Milovanović, Ilija Mikić, Zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Pirivoj (Viminacijum) 2016. godine	35
Bebina Milovanović, Ivana Kosanović, Nemanja Mrđić, Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2016. godini	43
Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2016. godini	55
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Arheološka istraživanja prostora zapadno od viminacijumskog amfiteatra u 2016. godini	61
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Istraživanja na lokalitetu Čair – castrum (Viminacijum) 2016. godine	69
Saša Redžić, Mladen Jovičić, Nemanja Mrđić, Dragana Rogić, Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Pećine (Viminacijum) 2016. godine	79
Sofija Petković, Gordan Janjić, Marija Jović, Igor Bjelić, Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija 2016. godine	91
Vujadin Ivanišević, Bernard Bavant, Ivan Bugarski, Caričin grad – arheološka istraživanja u 2016. godini	99

Ivan Bugarski, Markus Dotterweich, Vujadin Ivanišević, Alexander Maass, Constanze Röhl, Rainer Schreg, Aleksandar Stamenković, Ünsal Yalçın, Rekognosciranje šire okoline Caričinog grada u 2016. godini	107
Vojislav Filipović, Miloš Stamenković, Beleška o arheološkom nadzoru na autoputu E-75 tokom 2015. i 2016. godine	117
Josip Šarić, Značaj proučavanja sirovina za izradu artefakata od okresanog kamena: primeri iz prakse	123
Angelina Raičković Savić, Ana Bogdanović, Preliminarna analiza keramičkog materijala sa prostora viminacijumskog amfiteatra – objekti 3 i 4	129
Radmila Zotović, Rimski votivni spomenici na teritoriji centralne Srbije	137
Nemanja Marković, Arheozoologija istorijskih perioda: razvoj discipline u Arheološkom institutu	141
Nataša Miladinović-Radmilović, Dragana Vulović, Ksenija Đukić, Sirmijum – Rezultati antropološkog projekta u 2016. godini	149
Milica Tapavički-Ilić, Jelena Anđelković Grašar, COST - akcija, projekat ARKWORK	155

Aleksandar Bulatović, Arheološki institut, Beograd
 Arthur H. Bankoff, Department of Anthropology and Archaeology, Brooklyn College, Brooklyn, NY, USA
 Rada Gligorić, Muzej Jadra, Loznica
 Wayne Powell, Department of Earth and Environmental Sciences, Brooklyn College, Brooklyn, NY, USA
 Vojislav Filipović, Arheološki institut, Beograd
 Andrea Mason, Department of Earth and Planetary Science,
 American Museum of Natural History, New York, NY, USA
 Ognjen Mladenović, Beograd

LOKALITET TUMULI KOD MOSTA NA KRIVAJICI: PRELIMINARNI REZULTATI ISTRAŽIVANJA 2016. GODINE¹

Selo Krivajica prostire se sa obe strane lokalnog puta Loznica-Valjevo, dok je sam lokalitet Tumuli kod mosta na Krivajici smešten nešto južnije, prema varošici Zavlaci, sa leve strane lokalnog puta, kod samog mosta na reci Krivajici (sl. 1). Lokalitet se nalazi na padini koja se prema istoku blago spušta prema reci Jadar, a koja ujedno i predstavlja njegovu istočnu i severnu granicu. Južnu granicu čini Krivajica, dok je prema zapadu danas nalazište veštački ograničeno lokalnim putem Loznica-Valjevo sa čije se druge strane sada ne primećuju nikakvi ostaci praistorijskih humki.

Lokalitet je i ranije istraživao, pa je u stručnoj literaturi prisutan već više od jednog stoleća. Prvi pomen nalazimo u radovima M. Valtrovića i Đ. Jovanovića, koji nam prenose zatečeno stanje iz 1892. godine (Валтровић 1893: 75-97). Tom prilikom M. Valtrović veli:

U avliji brezovačke mejane dve su velike bobije, a mejana sama podignuta je na trećoj. Iz mejane vide se opet druge tri bobije na susednim njivama. Na sedlastom visu jednom, u zapadnom kraju sela, koji se vis zove "Mramorje", i koji se pruža i spušta od istoka na zapad, ima pet bobija, poređanih gotovo po pravoj liniji, koja je dugačka oko dvadeset metara (Валтровић 1893: 89).

Slika 1 – Položaj lokaliteta Tumuli kod mosta na Krivajici

¹ Tekst predstavlja rezultat projekta *Arheologija Srbije: kulturni identitet, integracioni faktori, tehnološki procesi i uloga centralnog Balkana u razvoju evropske praistorije* (OI 177020) Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Iz ovog kazivanja jasno je da se lokalitet prostire i sa zapadne strane današnjeg lokalnog puta, dok je površina istraživana 2016. godine bila samo sa njegove leve strane. Svoj izveštaj o ovom lokalitetu M. Valtrović nastavlja i završava sledećim rečima:

Rovom smo tu presekli najdonju bobiju, u pravcu od zapada na istok. Na severnoj strani rova nađene su dve strošene urne od kojih je bilo očuvano samo dance. Jedna je zapadno od sredine bobije stajala na ledini, a druga istočno od sredine, na tri metra širokoj podlozi od šljunka. U prvoj urni i oko nje imalo je koščica. Razmaknute su bile jedna od druge na tri metra (Валтровић 1893: 89).

Na samoj lokaciji na kojoj su vršena naša istraživanja nalazi se grupa od tri tumula (tumuli 1-3), na međusobnoj udaljenosti od oko 10 metara.² Odabir tumula koji će biti istraživan bio je nametnut stanjem na terenu, odnosno stepenom očuvanosti samih humki. Tumul 1 nalazio se u centralnom delu istraživane površine i bio je znatno bolje očuvan od preostale dve zemljane grobnice (sl. 2). Naime,umul 2 (severozapadno od tumula 1) je presečen modernom betonskom ogradom, dok jeumul 3 (severoistočno od tumula 1) delom zalazio u susednu njivu, pa je tako bio prekriven višom vegetacijom, koja bi u izvesnoj meri otežala dalji rad.

Slika 2 – Tumul neposredno pred istraživanje, nakon uklanjanja površinske vegetacije

Očuvana visina tumula 1 iznosi oko 1,5 m, a prečnik mu je oko 15 m. S tim dimenzijama, spada u tumule male veličine prema tipologiji M. Lazića (Лазич 1989). Treba ipak računati da

² Sistematska istraživanja jednog od tumula na pomenutoj lokaciji izvršena su tokom juna 2016. godine, u okviru interdisciplinarnog međunarodnog projekta *Arheološka istraživanja naseobinskih sistema, sahranjivanja i rudnih resursa u bronzanom dobu severozapadne Srbije*. Projektom rukovode Artur H. Bankoff sa Bruklin Koledža i Aleksandar Bulatović iz Arheološkog instituta u Beogradu. Rezultati rada na projektu su delimično publikovani u Bankoff *et al.* 2013; Huska *et al.* 2014; Mason *et al.* 2016; Gligorić *et al.* 2016; Булатовић *et al.* 2017.

ovakve dimenzije tumula svakako ne predstavljaju njegovu originalnu veličinu, naročito imajući u vidu stanje na terenu, odnosno kasnije građevinske radove koji su ugrozili gabarit tumula, a o čemu će ukratko biti reči. Tumul je najpre bio podeljen na četiri segmenta (segmenti 1–4), koji su raspoređeni u pravcu kazaljke na satu, počev od severozapadnog. Kao što praksa nalaže, iskopavanje se najpre vršilo u dijagonalno postavljenim segmentima (1 i 3), kako bi se što pouzdanije utvrdila stratigrafija tumula, koja bi se ocrtala u kontrolnim profilima između segmenata.

Slika 3 – Ostaci zida mehane i plašta humke od oblutaka približno u centru tumula

Već prilikom rada u višim slojevima, neposredno nakon uklanjanja vegetacije, naišlo se na temelje zidova. Oni su sačinjeni od krupnijeg kamena koji je povezan malterom, i predstavljaju ostatke neke recentne građevine (sl. 3). Ustanovljeno je da se radi o kafani (mejani) koju pominje M. Valtrović u svom izveštaju (Валтровић 1893: 89). Iako su zidovi te građevine u izvesnoj meri oštetili humku, a zatim i usloveli blagu promenu metodologije istraživanja, o mehani i pokretnim nalazima koji se dovode u vezu sa njom ovde neće biti reči.³ Ipak, konstatovanjem temelja kafane se potvrdilo da su naši tumuli 1–3 zapravo humke koje su 1892. godine obišli M. Valtrović i Đ. Jovanović.

Što se tiče vertikalne stratigrafije tumula, ona je poprilično ujednačena. Iskopavanja su vršena po principu mehaničkih otkopnih slojeva, koji su bili debljine oko 0,2 m. Nakon površinskog

³ Publikovanje tog dela istraživanja pripremaju J. Bogić, M. Vranić, C. Breen-Jerz i J. French.

sloja (humusa) nalazi se tanji sloj rastresitije tamnije braon zemlje, debljine oko 0,15 m. Taj sloj zapravo predstavlja sloj recentne vegetacije koja se i dalje uočava prilikom kopanja. Ispod njega, na dubini od oko 0,2 m, nailazi se na ispunu tumula (nasip) koju čini žućkasta nabijena zemlja, u kojoj se samo sporadično javljaju ostaci gareži, te mrvljene keramike i sitnijih komada lepa. Upravo iz ovog sloja potiču jednini nalazi koji se mogu dovesti u hronološku vezu sa humkom, a u pitanju su bronzana alka, kremenata alatka i sitniji ulomci keramike, koji po odlikama sastava gline i obrade površine upućuju na keramiku poznog bronzanog doba. Daljim pražnjenjem ispunne tumula, u severozapadnom segmentu (segment 1) uočena je veća koncentracija rečnih obluka koja se širi prema centru humke, a slična situacija zatečena je i u drugim segmentima. Taj konstruktivni element humke je izrazito oštećen podizanjem kasnije građevine (sl. 3). Ipak, sa ovako velikom površinom koju prekrivaju rečni obluci (rekonstruisani prečnik mogao bi iznositi 5–6 m), dalo bi se pomisliti da je humka imala kameni plašt. Njegovim uklanjanjem u centralnom delu humke uočena je veća zona sive rastresite zemlje sa proslojcima braon boje (ukop 1), čije

Slika 4 – Osnova ukopa 1, sa ukopima 1a i 1b u profilu

dimenzije iznose oko 3,2 m x 1,4 m, dok relativna dubina, merena od današnje površine humke, iznosi 0,4–0,5 m. Pri dnu jame zemlja je tvrda i zapečena, sa ostacima gareži i nagorele zemlje. Upravo tu se naišlo na manje komade praistorijske keramike. Prilikom pražnjenja ukopa definisane su dve jasno izdvojene celine (ukopi 1a i 1b) ograničene tamnijom braoncrvenom zemljom i ispunjene svetložutom, skoro belom zemljom (sl. 4). Uzorci ispuna ova dva ukopa uzeti su za dalju analizu koja će pokazati da li eventualno sadrže neke ostatke antropogenog karaktera koji nisu bili vidljivi golim okom prilikom iskopavanja.

*

Istraživanja tumula na lokalitetu Tumuli kod mosta na Krivajici upotpunila su naša saznanja o dispoziciji praistorijskih humki u dolini reke Jadar. O eventualnom hronološkom određenju tumula za sada nemamo konkretnih podataka. Malobrojni nađeni materijal nije naročito hronološki osetljiv, mada bi mogao da se dovede u vezu sa tri najbliža praistorijska lokaliteta. Prvi je smešten u istom selu, na dominantnom vrhu Cikote, severozapadno od tumula. U pitanju je praistorijska gradina, koja je opredeljena u pozno bronzano doba i prelazni period (Булатовић *et al.* 2017: 259-262). Drugi lokalitet u neposrednoj blizini je Paulje, nekropola pod tumulima u ataru sela Brezjak, severno, odnosno severoistočno od istraživanog tumula prema Loznici. I taj lokalitet se nalazi na levoj strani lokalnog puta Loznica-Valjevo, i takođe gravitira reci Jadar. Saхранjivanje na nekropoli Paulje opredeljeno je u širi vremenski period, od poznog bronzanog do starijeg gvozdenog doba (Филиповић 2008: 101-144; Глигорић 2014). Трећа некропола, Metlik u selu Donja Badanja, takođe pripada poznom bronzanom dobu (Булатовић *et al.* 2017: 167-169). Очигледно је да и налазиште Tumuli код mosta на Krivajici, забележено још од стране првих истраживача старина овога краја, представља само једну од десетина оваквих некропола у регији северозападне Србије.

Bibliografija:

Bankoff et al. 2013 – Н. А. Bankoff, А. Bulatović, S. Mitrović, V. Filipović, R. Boger, W. Powell, A. Huska, C. Kulkarni, New archaeological research in the Jadar region of West Serbia, 2010 and 2011, u: В. Филиповић, Р. Арсић, Д. Антоновић (ур.), *Резултати нових археолошких истраживања у северозападној Србији и суседним шеријоријама*, Београд – Ваљево 2013, 57-75.

Булатовић et al. 2017 – А. Булатовић, В. Филиповић, Р. Глигорић, *Лозница. Културна историја праисторијских локалитета у Јадру, Рађевини и Азбуковици*, Београд – Лозница 2017.

Валтровић 1893 – М. Валтровић, Преисториске старине у ваљевском и подринском округу, *Старинар* X, књ. 3 и 4, 75-97.

Глигорић 2014 – Р. Глигорић, *Некропола развијеног бронзаног доба у Брезјаку. Нова истраживања хумки XVI, XVII и XVIII*, Лозница 2014.

Gligorić et al. 2016 – R. Gligorić, A. Bulatović, V. Filipović, An AMS dated Late Bronze Age Grave from the mound necropolis at Paulje, *Starinar* LXVI, 103-109.

Лазих 1989 – М. Лазих, *Топографија и типологија праисторијских тумула у Србији и Црној Гори*, Београд 1989.

Mason et al. 2016 – Н. А. Mason, G. W. Powell, Н. А. Bankoff, R. Mathur, А. Bulatović, V. Filipović, J. Ruiz, Tin isotope characterization of bronze artifacts of the central Balkans, *Journal of Archaeological Science* 69, 110-117.

Huska et al. 2014 – А. Huska, W. Powell, S. Mitrović, Н. А. Bankoff, А. Bulatović, V. Filipović, R. Bogner, Placer Tin Ores from Mt. Cer, West Serbia, and their Potential Exploitation during the Bronze Age. *Geoarcheology* 29, 477-493.

Slika 1 – osnova sonde S2-6